

КООПЕРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЕРТИКАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

О. Г. Булуй, к. е. н., доцент,

Л. М. Левківська, к. е. н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

Досліджено роль та значення основних категорій виробників продукції в аграрному секторі. Обґрунтовано форми кооперації та інтеграції особистих господарств населення та фермерських господарств. Запропоновано можливу кооперативну структуру в сучасному агробізнесі України.

Постановка проблеми. Важливою складовою ринкових відносин в аграрному секторі економіки розвинених країн є сільськогосподарська кооперація. Кооперація виступає формою виробничих зв'язків між підприємствами, які спільно виготовляють певний вид кінцевої продукції. Особливого значення вона набуває в аграрному секторі, де існує значна кількість дрібних виробників стандартизованої продукції, яким достатньо складно одночасно вирішувати виробничі питання, займатися матеріально-технічним забезпеченням власного господарства та збутом вирощеної продукції, не кажучи вже про переробку сільськогосподарської сировини. В сучасному аграрному секторі України переважну більшість продукції виробляють особисті селянські господарства та фермери, які в першу чергу потребують кооперування. Проте це не означає, що натепер розвиток кооперації в Україні не має проблем. Зокрема, справедливо виникає питання, яку систему кооперації необхідно будувати в умовах сучасного аграрного виробництва України, що представлене особистими селянськими господарствами, фермерськими господарствами та сільськогосподарськими підприємствами, якими володіють переважно агрохолдингові структури. Яким чином створені кооперативи мають інтегруватися для побудови ринкової інфраструктури та ефективного обслуговування незалежних дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників. Окреслення таких завдань може допомогти у формуванні нової аграрної політики країни та сприяти розвитку кооперації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні теоретичні та практичні аспекти розвитку кооперації знайшли відображення у працях вітчизняних вчених економістів-аграрників: В. Зіновчука, М. Маліка, А. Пантелеймоненка, П. Березівського, Ф. Горбоноса, Л. Молдаван, Ю. Ушкаренко, Г. Черевка, В. Юрчишина та багатьох

інших. Незважаючи на значну кількість і різноплановість проведених досліджень, окремі питання, пов'язані з подальшим розвитком кооперації та агробізнесу на інтеграційних засадах, залишаються недостатньо вивченими.

Мета та методика дослідження. Метою публікації є дослідження можливості вертикальної інтеграції сільськогосподарських товаровиробників на кооперативних засадах. В рамках проведеного дослідження використано методи аналізу і синтезу, абстрактно-логічний, системного узагальнення, порівняння.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство має ряд особливостей, однією з яких є те, що виробництво тут може здійснюватися із мінімальними обсягами вкладених фінансових ресурсів. Відсутність потреби в значному стартовому капіталі робить галузь привабливою для дрібних виробників, які орієнтуються переважно на можливість задоволення особистих потреб у продуктах харчування. Низький технологічний рівень виробництва у таких виробників компенсується високими витратами праці, що врешті рещт призводить до високої вартості виробленої продукції. Для переважної більшості домогосподарств у сільській місцевості, а також значної кількості у містах та містечках все ж він залишається важливим джерелом надходження якісних та чистих продуктів харчування.

Частина дрібних виробників розглядає можливість реалізації надлишкової продукції. Але проблемою є те, що з малими партіями продукції вони практично не спроможні вийти на організований ринок. Без координації їх діяльності досить проблематично дотримувати певних стандартів у виробництві продукції.

Інтеграція виробників сільськогосподарської продукції може здійснюватися на кооперативному підході і реалізуватися через кооперативні підприємства. Кооперування є логічною стадією подальшого розвитку реформ, що стає можливим завдяки існуванню значної кількості дрібних незалежних приватних виробників сільськогосподарської продукції, які мають спільні економічні інтереси у здійсненні ринкової діяльності.

Особливістю розвитку агробізнесу на кооперативних засадах в Україні є те, що він має будуватися на трьох рівнях: кооперативи при сільських громадах, фермерські кооперативи, регіональні кооперативи. Така кооперативна структура зумовлена наявністю різних категорій виробників сільськогосподарської продукції, певною їх спеціалізацією, умовами діяльності тощо.

Зокрема, в Житомирській області у 2015 р. нараховувалося 216 тис. особистих господарств населення у сільській місцевості, які

здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції [1, с. 46]. У їх користуванні було 0,5 млн га сільськогосподарських угідь. Вони щороку виробляють продукції більше, ніж на 4 млрд грн, зокрема у 2015 р. вироблено зерна на 225 млн грн або 15 %, овочів та картоплі майже на 1,8 млрд грн або 97 %, плодів та ягід на 206 млн грн або 98 %, м'яса на 664 млн грн або 80 %, молока на 1,2 млрд грн або 83 %, яєць на 246 млн грн або 90 % від загальнообласного показника [2].

Однак обсяги виробництва сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами в останні роки залишаються практично незмінними, що зумовлено відсутністю у дрібного виробника належної матеріально-технічної бази, їх низькою інноваційністю, труднощами виходу на оптовий ринок, відсутністю розвиненої ринкової інфраструктури, здатної обслуговувати дрібнотоварне виробництво, недостатньою інтеграцією з іншими суб'єктами ведення агробізнесу. Все ж такі господарства слід розглядати як одну з рівноправних форм виробництва на селі. Відтак, найбільш ефективним шляхом інтеграції особистих селянських господарств є їх кооперація з метою створення власних каналів збуту продукції і надходження ресурсів та послуг за каналами, які повністю контролюються ними. Цю можливість відкриває створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів при сільських громадах.

За рахунок реалізації сільськогосподарської продукції більшими партіями і вищої якості, витіснення з ринку посередницьких комерційних структур, створення конкурентного середовища у сфері переробки сільськогосподарської продукції, прискорення інтеграційних процесів технологічно поєднаних підприємств і організацій агропромислового комплексу кооперативи при сільських громадах поліпшать фінансово-економічні показники діяльності своїх членів, тобто товаровиробників аграрної продукції. Крім того, вони створюють нові робочі місця безпосередньо у сільській місцевості, а також можуть функціонувати для залучення інвестицій, в т. ч. іноземних.

До малого підприємництва належать і фермерські господарства. Більшість із них обробляють менше 100 га земель. В Житомирській області у 2015 р. функціонувало 769 фермерських господарств, які виробили продукції на суму 261,5 млн грн, що становить трохи більше 3 % продукції сільського господарства області. Темпи приросту виробництва у даній категорії виробників становить близько 10 % щороку. Для таких підприємницьких структур в агробізнесі необхідна фермерська кооперація.

Великомасштабний аграрний бізнес області представлено переважно приватними підприємствами та господарськими товариствами. У їх користуванні знаходиться біля 500 тис. га сільськогосподарських угідь. Переважна більшість таких підприємств інтегровані в агрохолдинги і здійснюють свою діяльність під керівництвом головної компанії. Такі інтегровані сільськогосподарські підприємства не потребують кооперування. Вони отримують необхідні послуги від материнської компанії. Закупівля матеріально-технічних засобів також здійснюється централізовано.

Багаторівнева система кооперації відриває можливості утворення нової організаційної структури сільського господарства, побудованої «зверху до низу» на таких фундаментальних засадах ринкової економічної системи і демократичного суспільства, як визнання виключної важливості інституту приватної власності, провідна роль індивідуального матеріального інтересу, реалізація можливості економічного вибору, розвиток здорової конкуренції, обмеження державного втручання та адміністративного регулювання агробізнесу [3, с. 88].

Кооперативи є продовженням основного виробництва господарств своїх членів і здійснюють свої функції у відношенні до них на засадах собівартості або близьких до собівартості. Це означає, що всі надходження кооперативів після компенсації своїх витрат перераховує у вигляді кооперативних виплат своїм членам. Завдяки цьому значна частина коштів, яка мала б бути через фіскальну систему податку на прибуток та податку на додану вартість вилучена у процесі руху сировини від виробника до приватної переробної компанії і далі, повертається сільськогосподарському товаровиробнику, що сприяє зміцненню його економічного стану.

За умов функціонування бізнес-одиниць агробізнесу на комерційних умовах кожен учасник продуктового ланцюга отримує свою частину чистого прибутку. Як правило, чим більшою є ступінь переробки сільськогосподарської сировини, тобто чим ближче виробник до кінцевого споживача, тим більший розмір прибутку ним отримується. Отже, беручи участь у наступних етапах руху продукції до кінцевого споживача, сільськогосподарський виробник має змогу отримати значно більший розмір прибутку на вкладений капітал.

На кооперативних засадах можуть створюватися агроторгові доми, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, оптові продовольчі ринки, аукціони, інформаційно-консультаційні служби, а також кредитні спілки та кооперативні банки, які і є фінансовими кооперативами.

Наприклад, агроторгові дома на кооперативних засадах зможуть забезпечити можливість сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам при сільських громадах та фермерським кооперативам виходу на відкритий ринок, залучення до великомасштабних операцій, доступ до біржового ринку тощо. Вони мають широко використовувати можливості біржової торгівлі, оскільки цей канал реалізації продукції і постачання дає можливість здійснювати одне з найголовніших призначень обслуговуючого кооперативу – залучення сільськогосподарських товаровиробників до великомасштабних ділових операцій. Кооперативам доцільно мати власні брокерські місця на товарних біржах, а з часом створювати власні брокерські контори. Крім цього, такі кооперативи можуть стати членами-власниками регіонального об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Висновки. Таким чином, кооперативна система в Україні повинна мати тривірневу структуру. Її слід формувати, починаючи з нижнього рівня і забезпечуючи демократичний контроль з боку членів-власників. Перший, або місцевий (районний) рівень охоплює окремі села, групи сіл або навіть цілі райони. Його утворюють сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи при сільських громадах, фермерські кооперативи та агроторгові дома як маркетингові кооперативи. Наступний – регіональний (обласний і міжобласний) рівень охоплює територію певної області або регіону. Це можуть бути регіональні об'єднання сільськогосподарських кооперативів, ліги кооперативів тощо. Національний рівень представляє Національна спілка сільськогосподарських кооперативів України.

Список використаних джерел

1. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2015 році : статистичний збірник / Відповідальний за випуск І. І. Осипова / Державна служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – 87 с.
2. Статистичний щорічник Житомирської області за 2015 рік : статистичний збірник / [за ред. Л. О. Рижкової]. – Житомир : Головне управління статистики у Житомирській області, 2016. – 560 с.
3. Климюк Л. М. Формування та функціонування інфраструктури аграрного ринку: регіональний аспект : дис. канд. екон. наук : 08.07.02 / Л. М. Климюк. – Житомир: 2003. – 190 с.